

Annons

Bonnier

Samspråk, LäsBlad

1/1 sida

Suverän på sitt eget uttrycksmedel.

FOTO: LISELOTTE CARLSSON/MORGUEFILE

*Jag tycker Sandor/Ida sög hårt.
Jag hatar och läsa därför hatar jag alla böcker.
Jag ryser när jag ser en bok. Det är så tråkigt att läsa böcker,
varför inte se en film, det är ju inte 1700talet.
Fan jag är ju inte på 1700talet. Det är ju 2004.
Jag kommer ju inte att läsa tråkiga böcker när jag
blir stor för det är ju bara så tråkigt.*

av Gunilla Molloy

Pelle åk 7

”Jag ryser när jag ser en bok”

DE MEST FREKVENTA ORDEN i Pelles korta och kärnfulla skriftliga kommentar till läsningen av *Sandor slash Ida* av Sandra Kadefors är

”tråkigt” och ”läsa” i kombination. Med den vokabulären sällar sig Pelle till tusentals andra ungdomar som i stora läsundersökningar klassi-

ficerat böcker och läsning som antingen ”tråkigt” eller ”spännande”. Forskaren Jack Thompson skriver i en av dessa undersökningar, *Un-*

derstanding Teenagers Reading, att ”i dessa icke-läsande tonåringars kommentarer återkommer hela tiden ordet ’tråkigt’. Att det är tråkigt att läsa är något som de lärt sig i skolan”.

Det kan säkert vara sant. För lärare bör det därför vara en intressant fråga inte bara *hur* man läser i skolan som gör att eleverna uppfattar det som ”tråkigt”, utan även *vad* ”tråkigt” kan betyda för olika elever i olika situationer.

Lika vanligt som påståendet att det är ”tråkigt att läsa” börjar nu ett annat påstående bli, nämligen ”pojkar läser inte”. Jag menar att det påståendet är alldeles för enkelt. Risker är att om det upprepas tillräckligt ofta kan det också framstå som en sanning, som i sin tur kan bli en självuppfyllande profetia istället för ett relationellt problem mellan en del pojkar och skolans svenskundervisning.

Ta eleven på allvar

”Tråkigt” är ett ord med många valörer. Det kan betyda olika saker. Det kan fungera som en täckmantel för läs- och skrivsvårigheter. Det kan fungera som avvisande argument mot en aktivitet som man inte ser poängen med. Men det är också ett yttrande om läsning och skönlitteratur. Om det tas på allvar kan det bli en första ingång till den förståelse mellan lärare och elev som är nödvändig för att en lärandeprocess skall kunna fortgå under (i det här fallet) tre år på högstadiet.

Låt oss därför gå tillbaka

till Pelles korta text för att se vad den mer innehåller.

För det första är den välskriven. Den är kort och koncis och uttrycker klart och tydligt en ståndpunkt. Ord som ”hatar”, ”ryser” och ”fan” ger texten känslomässig tyngd och eftertryck. Alla ord är rättstavade. Argumenteringen, som bygger på en jämförelse, kan synas halta något. Det faktum att vi inte kunde se filmer på 1700-talet innebär inte att bokläsning är en utdöd företeelse, hur gärna Pelle än vill se den som en sådan. En annan tolkning, som kanske gör hans jämförelse mer rättvisa, kan vara att Pelle tycker att läsning är gammalmodigt och att den har fått en konkurrens som den inte hade på 1700-talet. En tolkning av hans text skulle alltså kunna vara att böcker = tråkigt och på 1700-talet fanns det inga val, men år 2004 finns det valmöjligheter och film = roligt. Men att marknaden utökats med nya medier betyder inte att äldre automatiskt försvinner.

Eftersom Pelles text är öppen för olika tolkningar, behöver han öva sig något mer i ett tydligare argumenterande skrivande. Pelles korta text om sin attityd till läsning kan alltså rendera honom både beröm och en uppmaning om hur han kan fortsätta att skriva ännu bättre. Textens form behöver inte stå i vägen för dess innehåll.

Bli inte uppgiven

Min erfarenhet av klassrumsbesök och lärarfortbildning är att liknande ”Pelle-texter” ofta utlöser känslor av antingen irrita-

tion eller uppgivenhet hos lärare. Men elevers uttryck för avvisande måste få finnas i klassrummet och dessutom så öppet som möjligt. Annars kommer eleverna ändå att på andra, dolda sätt försöka krångla sig ur de lärandeprocesser som pågår. Elevtexter bör tas på allvar – varför skulle vi annars be eleverna skriva och uttrycka sina uppfattningar om olika ämnen? Pelles text visar på den spänning som kan finnas mellan en lärares öppna syften med sin undervisning (nu ska vi alla läsa *Sandor slash Ida*) och de dolda (och ni ska gilla att läsa den!).

Välbehag eller skräck

Hans text visar på motsättningen mellan den respons som lärare säger sig värdesätta och vilja uppmuntra och den respons som läraren istället kan få och måste ta ställning till. I Pelles text är det egentligen ordet ryser som är mest intressant för mig. Rysa kan man göra av två skäl – av välbehag och av skräck. Det är ingen slump att skräckfilmer heter rysare. Inget i Pelles text pekar mot rysning av välbehag, utan allt pekar på dess motsats. Vad kan det då vara med läsning och böcker som injagar skräckrysningar hos Pelle?

Och hur ska vi som lärare förhålla oss till textens budskap – Pelles avsky för att läsa? Han ger själv ett alternativ till läsning; varför inte se en film istället? Det ska man naturligtvis också göra, men inte för att ersätta textläsning. I jämförelsen mellan att läsa en bok och se en film kan det hos Pelle finnas en erfarenhet av att det är mindre krävande att se en film än att läsa en bok – men

det beror naturligtvis på hur erfaren läsare man är. En del filmer skulle jag personligen anse vara mer krävande än en del böcker. Men om man som Pelle sett betydligt fler filmer än läst böcker, så är kanske filmen det medium han är mest bekant med.

Hans text skulle därför också kunna läsas som ett förslag om att vi skulle ägna oss åt något som han redan kan – och som han kan visa oss att han behärskar.

Den kan också ses om ett ställningstagande mellan en mer aktiv och en mer passiv läsart, eftersom Pelle upptäckt att de ramar för svenskundervisningen som jag introducerat kräver mer arbete än att se en film på det sätt som han är van vid.

Läskunnighet och läsförståelse

I sin text skriver Pelle att *Sandor slash Ida* ”sög hårt”. Det skulle kunna ha varit just den här boken som Pelle tar avstånd ifrån. Men han skriver också att han ”hatar och läsa”. Hur läser han då? Jo, långsamt och mödosamt, med föga känsla för textens rytm. Han läser ofta ihop meningar och kan istället göra paus framför ett enstaka ord. Hans betoning av olika ord är minst sagt egensinnigt. Enligt min första bedömning av honom som läsare har han i sjunde årskursen inte nått uppnåendemålet för årskurs fem, nämligen att eleven skall:

kunna läsa med flyt både högt och tyst och uppfatta skeenden och budskap i böcker och saklit-

teratur skrivna för barn och ungdom, kunna samtala om läsningens upplevelser samt reflektera över texter.
ur Kursplanen i svenska

I denna skrivning finns två förmågor inbäddade. Det är dels förmågan att läsa (med flyt både högt och tyst), dels förmågan att förstå vad man läser (uppfatta skeenden och budskap... kunna reflektera över texten). Men läskunnighet och läsförståelse behöver inte vara samma sak. En läsare kan framstå som läskunnig utan att ha någon djupare läsförståelse. Jag kan till exempel själv läsa komplicerade texter på franska utan att förstå mer än vart tredje ord, för att inte tala om instruktionstexten i den handbok som medföljer en dvd-spelare.

Inom läsforskning används begreppet literacy för att beskriva det komplicerade förhållandet mellan läskunnighet, läsförståelse och olika textgenrer. En modern form av literacy, som de flesta unga behärskar bättre än sina föräldrar och lärare, är till exempel sms-ande och chattande på nätet. Skolans olika literacies skiljer sig ofta från många ungdomars, men tar varken tillvara ungdomars olika kompetenser och erfarenheter eller gör seriösa försök att överbygga de klyftor som finns.

Men tillbaka till Pelle... När det gällde skönlitterära texter som *Sandor slash Ida* visade läsningen av och samtalen om den boken att han inte behärskade den form av literacy som dominerade svenskundervisningen. Däremot skall vi strax se

att han utanför skolan behärskade en annan form av literacy. Men den fungerade inte vid läsning av skönlitteratur, som han på olika sätt försökte krångla sig ifrån.

I tidigare årskurser hade Pelle kunnat undanhålla läraren och sina klasskamrater sina lässvårigheter. Därmed hade han inte heller kunnat få den hjälp han behövde. Nu läste vi ganska ofta texter högt. Jag förväntade mig också att alla elever, förr eller senare, skulle delta i högläsning av kända texter för att vi gemensamt skulle kunna arbeta mot uppnåendemålen för år nio.

Förväntningar styr

Bakom min önskan att alla skulle delta i klassrumsarbetet fanns min öppet uttalade förväntan att alla kan lära sig. En motsatt, negativ förväntan leder nästan oundvikligt till resultatet att eleverna slutar lära sig. Det är numera allmänt känt att människor gör ett bättre arbete om man ställer höga krav och har förväntningar på dem. Men, skriver Dys-the, ”det viktiga är hur dessa förväntningar kommer till uttryck, hur lärarna kan visa vilka förväntningar och krav de har på ett sätt som eleverna kan svara an på”. För klassens ”pellar” var det därför nödvändigt att jag gjorde didaktiska val som gav dem möjlighet att delta utan att exponera sina brister.

Pelles ställning i pojkgruppen var stark, för att inte säga dominerande. Men han var inte ensam i sitt motstånd mot att läsa skönlitteratur. Runt honom fanns andra pojkar, som på skilda sätt visade sitt gemensamma läsmotstånd. Svensklektionerna

blev de tillfällen då Pelle eller någon annan av pojkarna måste utmana läraren genom att påtala hur tråkigt det var att läsa.

Många lärare brukar i liknande situationer låta klassens ”pellar” slippa läsa högt överhuvudtaget, åberopandes att det är pinsamt för dem att yppa sin bristande läskunnighet och att man som lärare inte orkar ta dusterna. Jag förstår invändningarna, men jag delar dem inte. De flesta pojkarna hade redan sluppit läsa högt i sju år genom att sitta tysta eller protestera. Resultatet var nu att de halkat efter andra elever i klassen – även om de flesta elever som frivilligt läste högt ibland också läste lite knackigt.

Jag drar en plugg vid cylindern

Vid ett annat tillfälle skriver Pelle denna text om det intresse som fyller hans vardag utanför skolan:

Jag älskar att mecka. Jag brukar mecka på landet med mina moppar. Nu har jag 2 St., en stylad Ciao som är lackad med flammor, fast den är till salu nu på blocket.

Sen så meckar jag mycket med Sendan, det är en crossmoppe. Den har just blivit trimmad och gör upp till 80 km/h. Man kan trimma den mer utan att köpa trim. Med 70 cc och 23 mm för-gasare och en ny kylare kan den göra 180 km/h, fast det är väldigt dyrt att trimma dem så mycket. Men utan trimmet bara om jag drar en plugg vid cylindern så kan de göra 120 km/h. Den är också nyrenoverad för 6000 och går som en klocka nu. Min första moppe som jag fick när ja var 12 var en Puch Florida 68. Den hade

jag i typ 2 veckor. Sen så sålde jag den och köpte en liten svart Ciao. Den hade jag hela sommaren tills motorn skar (osv.).

I denna text framstår Pelle som en kompetent tekniker och kostnadsberäknare. Han skriver lätt och ledigt om ett ämne som han behärskar. Texten är faktaspäckad och ger prov på en (i mina okunniga ögon) väl underbyggd ämneskunskap. Det han vill förmedla går fram och störs inte av de smärre språkfel, som mer verkar ha tillkommit i skrivandets iver. Men detta är en text som måste tolkas, liksom de skönlitterära texter vi läser. För mig är uttrycket ”dra en plugg vid cylindern” obegripligt. Vi måste därför ställa frågor till denna text och vi måste få någon som kan förklara och tolka den för oss. För Pelle, med utgångspunkt i sin egen text visa sin kompetens inför klassen, så har han redan i sjunde årskursen nått ett uppnåendemål för nionde årskursen, nämligen att ”redovisa ett arbete muntligt så att innehållet framgår och är begripligt”.

Av Pelles två texter i denna artikel kan vi lära oss något om Pelle. Han kan uttrycka vad han hatar och vad han älskar. Hans språk är klart och tydligt och han har inga problem med skriftlig kommunikation. Han behärskar den narrativa genre som berättandet är, när han frimodigt skriver som han talar, vilket framgår av orden ”nu” och ”då” och ”sen”. I hans text finns också början till en utredande text, eftersom den visar på sambandet mellan orsak

och villkor i beskrivningen ”jag drar en plugg vid cylindern, så...”.

Men skrift är inte någon naturlig mänsklig förmåga som talet. Vi måste lära oss hur vi ska skriva och läsa – och framför allt hur vi ska tolka texter – på ett mer medvetet sätt än hur vi lär oss tala. Förr var det till större delen akademiker som hade läsande och skrivande i sina yrken. Men idag är i stort sett alla yrken beroende av skrift, allt från bonden till vårdbiträdet och bilmekanikern, skriver Roger Säljö.

Låt oss därför se på Pelles text igen. Jag har inga problem med att läsa orden ”jag” ”drar” ”en” ”plugg” ”vid” ”cylindern”. Jag kan också namnge de enskilda ordens ordklasser och ta ut satsdelarna i den korta satsen. Men det hjälper mig inte. Jag förstår ändå inte vad meningen betyder. Det innebär att medan jag har en stark läsaridentitet inom ett fält, så har jag en svag sådan inom ett annat. För Pelle gäller samma sak.

Våra respektive kompetenser och brister visar oss också på skillnaden mellan läskunnighet och läs-förståelse, det vill säga våra olika literacies.

Den kompetens som Pelle behärskar och som visar sig i meningen ”jag drar en plugg vid cylindern” har skapats i en given social muntlig kontext och där det finns en speciell relation mellan de inblandades kön, klass och ålder.¹ I denna speciella relation kan det också finnas inslag av förakt för de teoretiska kunskaper som skolan förmedlar, vilket andra studier har visat. I skolan skall man

ofta skaffa sig kunskaper som skall användas ”längre fram” i livet, vilket det uttjatade påståendet ”att man lär inte för skolan, utan för livet” påminner oss om. Men det språk och den ämneskompetens som Pelle skaffat sig genom att ”dra en plugg vid cylindern” kan han använda här och nu. Dessutom ger honom denna kompetens en status bland andra pojkar. Men den räcker inte långt utanför verkstadsgolvet, som Säljö påpekar. Olika vardagssituationer kräver olika språkliga kompetenser, olika literacies.

Samspelets viktiga betydelse

Literacyforskningen har allt sedan 1980-talet visat att människor tillägnar sig kompetenser avseende olika konventioner som råder i olika praktiker och aktiviteter när de deltar (tillsammans med andra människor) i olika livsfärer och – domäner, skriver Sangeeta Bagga-Gupta.² Kursiveringen i citatet är författarens egen. Den understryker det kommunikativa samspelets betydelse för en språkutveckling som är knuten till förvärvandet av en ny kompetens och som gäller alla. Lika hemtam som jag känner mig i klassrummet, lika bortkommen skulle jag känna mig i en bilverkstad, där jag visserligen skulle kunna läsa, men inte kunna förstå den sociala kontextens textvärld, det vill säga den enklaste instruktion. Samma sak för Pelle, fast tvärtom.

Vad som skapar trygghet eller osäkerhet är starkt förknippad med den kunskap vi har om ett ämne och det språk som vår identitet är förknippad med. Men eftersom forsk-

are är överens om att människor kan utveckla språkliga kompetenser när de deltar i ett socialt sammanhang, vare sig det är på verkstadsgolvet eller i klassrummet, så gäller det att skapa lärandemiljöer som främjar detta deltagande i undervisningen.

Pelles text om hur han ”drar en plugg vid cylindern” skulle kunna vara en text som accepteras inom den sociala praktik som en bilverkstad utgör. Med stor säkerhet kan vi utgå ifrån att han vet vad han skriver om. Förmodligen har han gjort det inte bara en utan flera gånger. För honom sitter handling och språk ihop. Han använder ett adekvat språk för att beskriva vad han gör och hur han löser de problem som uppstår. Därvidlag skiljer han sig inte från någon annan person som står inför ett problem som måste lösas. James Paul Gee beskriver ett barn som spelar videospel och löser de problem som då uppstår på följande sätt:

The game encourages him to think of himself as an active problem solver, one who persists in trying to solve problems even after mistakes; one who, in fact, does not see mistakes as errors but as opportunities for reflection and learning.

Samma tankeprocess

Det aktiva lärande som en meckande Pelle och ett dataspelande barn på egen hand kan erövra, kan stå i skarp kontrast till det passiva lärande som skolan ofta erbjuder i form av fakta som skall reproduceras.

Fotnoter / Läs mer

¹ Se Lars Holms artikel *Forskningsmaessiga tilgange till literacy* i SLÅ 2006.

² Se Sangeeta Bagga-Guptas artikel *Från läs- och skrivkompetenser till literacy*. SLÅ 2006.

Pelle förefaller ha varit en aktiv lärande person och ”a problem solver” sedan tolvårsåldern då han fick sin första moppe. Vi kan också förmoda att Pelle sedan dess bland sina vänner gjort sig känd som en som kan ”dra en plugg vid cylindern”. Varför då riskera denna starka identitet i ett sammanhang där handling (läsa en bok) och språk (samtala om den) för det första inte har något samband för honom och för det andra upplevs som fullständigt meningslöst? Framför allt som skolan inte ser honom som en lärande elev.

Det gäller att få Pelle att förstå att den tankeprocess, det reflekterande, som gör honom till en aktiv lärande person när han står böjd över sin moppe, är samma tankeprocess som krävs när han sitter böjd över en bok

Artikelförfattaren är fil dr och lektor i svenska vid Lärarhögskolan i Stockholm.